

ФІЛОСОФІЯ

Підручник для студентів
вищих навчальних закладів

Видання друге,
перероблене і доповнене

Харків
«Фоліо»
2017

ПЕРЕДМОВА

Філософія — це особлива галузь знання. Їй притаманне прагнення відкрити глибинні основи природних систем, соціальних подій та людського мислення. Вона репрезентує багатостороннє, складне, динамічне людське життя. Саме тому філософія привертає увагу та інтерес багатьох — як фахівців, так і пересічних людей. Як і будь-яка галузь знання, філософія представляє світ через свої проблеми, принципи й поняття. Вони є результатом тривалої історії філософського пізнання світу, творчості багатьох непересічних людей. Залучення до філософської проблематики розвиває мислення та розширює світосприйняття, що є необхідним для будь-якої людини.

Філософія не дає рецептів та безумовних схем життя, діяльності людини. Проте знайомство з її проблематикою може відкрити шляхи до відповідей на важливі життєві питання, що постають перед особистістю та соціумом. Філософія може навчити мистецтву розмислів, розмірковувань, толерантному сприйняттю думок та позицій опонентів. У контексті сучасної реальності, коли домінують фінансові та економічні виміри, філософія робить наголос на самоцінності людини незалежно від статусу та здібностей кожного. Жага пізнання, притаманна людству, живиться впевненістю: пізнаємо світ — зможемо краще прилаштуватися до нього, а можливо, і зробити його кращим.

Пропонований читачеві підручник з філософії розрахований на студентів нефілософських факультетів, що зумовило його основну мету — формування світоглядної культури та культури мислення особистості. Автори підручника розглядають предмет й методи філософії, про-

стежують становлення філософії та її основних проблем, спадок видатних філософів світу та особливості сучасних філософських напрямків. Філософія представлена як світоглядна система знання, в якій центральне місце відведено людині та основоположним цінностям її життя. Значна увага приділена проблематиці культури та суспільства як об'єктам філософського розгляду.

В упорядкуванні пропонованого підручника автори спиралися на багаторічний досвід викладання філософії студентам природничих і гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів України. Тому і матеріал підручника можна ефективно використовувати з урахуванням профілю факультету чи інституту. Йдеться про те, що деяким темам підручника доцільно приділити більше уваги у викладанні студентам конкретних спеціальностей. Наприклад, у викладанні для фізико-математичних спеціальностей доцільно акцентувати увагу на темах «Філософське вчення про буття», «Філософія пізнання»; для біологів та психологів — на темах «Філософське осмислення людини», «Свідомість як філософська проблема», «Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів». На гуманітарних спеціальностях центральними темами для розгляду будуть теми «Філософське осмислення людини», «Суспільство як предмет філософського розгляду», «Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів». А теми «Вступ до філософії», «Сутність філософії та особливості філософування» є загальнообов'язковими для вивчення. Матеріали підручника за обсягом можуть охоплювати один чи два семестри.

Структура підручника вибудована таким чином, що робить доступним і зрозумілим для читача непростий матеріал філософського знання. Наприкінці кожної теми наведені питання для самостійного опрацювання і запропоновані теми філософських есе. Також кожна тема має список рекомендованої літератури, на яку посилалися автори і ознайомлення з якою допоможе читачеві поглибити як знання з окремих філософських питань, так і загальнокультурне бачення розвитку філософської думки.

За останнє десятиліття в Україні вийшло друком чимало навчальних посібників і підручників з філософії, тому для

ознайомлення з філософською проблематикою читач має широкий вибір. Водночас нерідко в існуючих навчальних розробках автори невиправдано багато уваги приділяють викладенню матеріалів з історії філософії. У пропонованому підручнику авторський колектив поставив собі за мету представити читачеві збалансований текст, в якому історико-філософська частина є необхідною основою для розкриття природи і особливостей філософського знання та розуміння філософської проблематики. Також автори прагнули осучаснити тематичний матеріал підручника і разом з класичними підходами до розв'язання «вічних» філософських проблем представити новітні уявлення.

Друге видання підручника перероблене і доповнене двома темами — «Філософія права» та «Філософія економіки», які рекомендовані студентам юридичних і економічних спеціальностей, а також всім, хто цікавиться питаннями філософського осмислення правових феноменів та економічних процесів.

Авторський колектив висловлює щирю вдячність всім, хто долучився і сприяв виданню цього підручника.

ВСТУП ДО ФІЛОСОФІЇ

Визначення філософії. Філософія та філософування. Особливості філософського пояснення світу. Призначення філософії.

ВИЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ. ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФУВАННЯ

Пізнати себе можна лише завдяки філософуванню. Таке твердження справедливе як для окремої людини, так і для будь-якої епохи. Саме ця ідея є доленосною для минулого, сьогодення і майбутнього людства. Вона ж становить стрижневу основу філософії. Отже, філософія від початку до сьогодні є усвідомленням людством самого себе.

Питання «що таке філософія» належить до «вічних» питань загальнолюдської культури. Дискусії щодо філософії, її значущості та цінності не вщухають і досі. Про неї говорять або з повагою, як про особливу науку, або зі зневагою, як про помилкове мислення. Дехто вважає, що філософією може займатися кожен. Поняття філософії використовується досить широко й у дуже різних сенсах. Так, бізнесмен має свою «філософію бізнесу», юрист міркує про «філософію злочинця» тощо. Промовляючи слово «філософія», людина вважає, що вона знає це поняття й розуміє, про що говорить. Отже, що таке філософія?

«Філософія» (φίλοσοφία) — це слово, що походить з давньогрецької мови й означає любов до мудрості, прагнення до пізнання. Перша частина слова — «філо» — походить від «філео», тобто «люблю» і зустрічається в багатьох словах, що позначають прихильність, любов, дружнє ставлення, потяг до чого-небудь. «Софія» — слово, що перекладається як «мудрість», «знання», «розуміння». Філософос, відповідно, — це людина, яка прагне до мудрості, до знання, до розуміння суті речей.

Згідно з текстами давніх мислителів, першою людиною, що назвала себе філософом, був Піфагор. Він створив

релігійно-філософський союз, метою якого було очищення душі й залучення її до вічного, досконалого, божественного. І коли тиран Леонт назвав його мудрецем, він відповів: мудрі тільки боги, я ж — людина, яка може лише прагнути до божественного, досконалого знання, але ніколи не досягає його. Такою відповіддю Піфагор, не бажаючи, мабуть, ставати об'єктом своєрідного ідолослужіння, сліпого обожнювання і наслідування, давав зрозуміти, що його знання про світ — звичайне, природне, тобто таке, яке людина може створити сама, своїми власними силами, спираючись на притаманну всім людям здатність чуттєвого сприйняття — зір, слух, дотик тощо, — на свій життєвий досвід, на свою природну здатність мислити, думати, міркувати. Тому філософія — лише те знання, яке людина здобуває своїми власними силами, спираючись на свої власні самотійні роздуми. Але оскільки мудрість — це далеко не всяке знання, а знання найбільш важливого та істотного в світі й в житті людини, тому філософія — це не всі роздуми взагалі, а самотійні роздуми над найбільш важливими для всіх людей питаннями. Філософія — роздуми над такими питаннями, які однаково важливі й цікаві для всіх розумних істот, що мають здатність до вільного самовизначення.

Слово «мудрість» означає досконалість людини й володіння досконалим знанням, тобто володіння істиною. Мудрий той, хто знає таємницю: таємницю будови світу, таємницю сенсу та призначення людського життя. Піфагор наголошував, що він лише прагне до істини, шукає її, але не вважає свої пізнання досконалими. Філософія — це не володіння істиною, а жага істини, невпинний пошук істини, і поки людина залишається філософом, вона не зупиняється в цьому пошуку і не вважає себе мудрецем.

Тому філософувати починає лише той, хто зрозумів, що не володіє повнотою істини. Філософом стає той, хто починає усвідомлювати недосконалість свого знання, не може більше обмежуватися звичайним колом прийнятих у суспільстві «думок» і повсякденного, практично корисного знання. Той, хто прагне вдосконалити свої знання та знайти істину, той і філософує. Ще Платон і Арістотель, які вперше піддали ретельному аналізу глибокий зміст по-

няття філософії, вказували, що причиною появи філософії є подив, здивування. Дивується і питає той, хто усвідомив своє незнання. Звичне і звичайне раптом стає незрозумілим, сумнівним, ставиться під сумнів. Для того, щоб подолати сумнів і незнання, людина і починає «філософувати». Платон підкреслював, що філософія — це уподібнення Богу в міру людських сил. [*Платон. Держава, 474c—500d*].

Більшість людей навіть не здогадується, що філософія є невід'ємною частиною їхнього життя. Чи усвідомлює це людина, чи ні, але філософські міркування пронизують усе наше повсякденне життя. Відповідь на найпростіші, здавалося б, запитання залежить від світоглядних позицій, ціннісних орієнтацій, моральних, естетичних, політичних та інших принципів та уподобань. Мисляча людина повинна зважувати, наскільки її можливі вчинки в різних ситуаціях узгоджуються з її принципами, з принципами інших людей та які наслідки вони можуть мати. Така розумова діяльність за своєю природою є філософською. Чим далі ми заглиблюємося у подібні питання, тим більше ми філософуємо, тобто мислимо по-філософськи.

Мислити по-філософськи (філософувати) змушена кожна людина, бо перед нею постають одвічні філософські питання (одвічні саме тому, що на них немає єдиної відповіді): «Що таке світ?», «Що таке людина?», «Хто я є і яке моє призначення у цьому світі?». Одвічні філософські питання людина вирішувала і вирішуватиме завжди настільки, наскільки вона відчуває себе людиною і прагне взяти на себе відповідальність за свідоме здійснення свого життєвого вибору. Філософія виступає інтелектуальною скарбницею, в якій збирається і концентрується історичний досвід свідомого вирішення найперших питань людського світоорієнтування, самоусвідомлення та самоствердження. За допомогою філософії перед людиною відкривається глибше і зваженіше розуміння світу, проблем людського буття. В свій час І. Кант сформулював три основні питання, на які мусить відповісти філософія: «Що я можу знати?», «Що я повинен робити?», «На що я можу сподіватись?». Сперечатися з німецьким філософом немає підстав. Питання, які він поставив, є дійсно важливими філософськими проблемами, та справа в тому, що не лише ці проблеми вирішує філософія.